Liliana Popovschi

SPECIFICUL LEXICULUI DIALECTAL

Lexicul dialectal, ca şi cel comun, este deschis, mobil şi sensibil la influienţele extralingvistice. Totuşi el prezintă anumite trăsături proprii.

Lexicul dialectal reprezintă „o unitate complexă în diversitate", un sistem de sisteme, adică un diasistem, în care putem distinge elemente convergente şi divergente. După cum menţionează Boris Cazacu, „trăsăturile comune şi divergente se manifestă în diversele compartimente ale limbii şi formează, proiectate pe hărţi, a r i i c o n t i n u e (unitare) sau a r i i d i s c o n t i n u e (neunitare). Între elementele care constituie trăsături specifice ale foneticii şi gramaticii şi cele care reprezintă trăsăturile specifice ale lexicului există deosebiri în sensul că primele apar în serii, iar ultimele au caracterul unor fenomene singulare, unice" [1, p. 145].

Astfel, în cadrul lexicului dialectal se identifică o serie de cuvinte comune pentru toate graiurile, de obicei de origine latină, care aparţin fondului lexical de bază, ca de exemplu: *apă, sat, soră, dinte, ochi, sânge, a ara, a cânta* etc. Aceste cuvinte asigură continuitatea graiurilor şi conferă unitate limbii române. Numeroşi lingvişti au remarcat caracterul mult mai unitar al limbii române în comparaţie cu celelalte limbi romanice, anume datorită numărului destul de mare al cuvintelor comune pentru toate dialectele ei. Totuşi cuvintele comune nu sunt absolut identice pe întreg teritoriul de existenţă al limbii române. Ele se prezintă în graiuri diferite sub formă de variante fonetice sau gramaticale. Variantele fonetice se deosebesc fie prin componenţa fonematică (*pleoapă – plehoapă*), fie prin distribuţia fonemelor (*pântece – pâncete*), fie prin accent (*piéliţă – pielíţă*). Variantele gramaticale sunt cele ce aparţin unor paradigme gramaticale diferite (*creieri – creiere*).

Elementele divergente sunt variantele lexico-semantice, cuvintele diferite ca formă sau ca semnificaţie.

Structura lexicului dialectal este determinată de relaţiile ce se stabilesc între unităţile lexicale atât la nivel intradialectal, în interiorul sistemelor, cât şi la nivel interdialectal, între sisteme. Dacă în structura internă este vorba de opoziţii funcţionale distinctive de tipul *dinte – minte*, caracteristice şi lexicului comun, atunci în structura externă este vorba de „opoziţii de diversitate", mai bine zis, de corespondenţe sau echivalenţe de tipul *dinte – d'inte* pentru „dinte" sau *cioban – păcurar – mocan* pentru „cioban", care sunt „exact de acelaşi tip ca acelea care se evidenţiază între limbi diferite, de exemplu, în traducerea dintr-o limbă în alta" [2, p. 109]. Corespondenţele dialectale pot fi bimembre, alcătuite din doi termeni (*varză – curechi*, *usturoi – ai*), sau plurimembre, alcătuite din mai mulţi termeni (*cioban – păcurar – mocan, nea – zăpadă – omăt, porumbel – porumb – golumb – hulub*). Membrii corelativi ai corespondenţelor dialectale pot fi termeni de aceeaşi origine (*varză – curechi*) sau de origine diferită (*cioban – păcurar – mocan*). Termenii componenţi ai opoziţiilor dialectale reprezintă trăsături distinctive ale sistemelor din care fac parte şi cartografiaţi pe hărţi constituie arii corelative.

Lexicului dialectal îi sunt caracteristice aceleaşi tipuri de relaţii lexico-semantice ca şi lexicului comun. În sistemul lexical al oricărei unităţi teritoriale a limbii pot fi identificate astfel de fenomene ca polisemia, sinonimia, antonimia, omonimia, paronimia.

BDD-A6606 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:28 UTC)

Dar aceste fenomene se pot manifesta într-un mod specific în lexicul dialectal. S-a remarcat, de exemplu, existența în graiuri a sinonimelor absolute în număr mult mai mare decât în limba literară, fapt explicat prin interacțiunea graiurilor şi influiența limbii literare [3, p. 202]. Totuşi în unele cazuri originea diferită continuă să fie conştientizată de vorbitori, iar în cazul asimilării totale apare problema diferențierii funcțional-stilistice a întrebuințării lor, identificată în comentarii de tipul: „e pe domneşte".

Unele particularități ale funcționării lexicului dialectal sunt legate de întrebuințarea lui în vorbirea orală, ca de exemplu: imprecizia semantică (termenul *grumaz* cunoaşte o mare varietate de semnificații, diferite chiar în localități învecinate), posibilitatea formării noilor termeni după un model derivativ de o productivitate sporită.

În ceea ce priveşte corespondențele lexicale, acestea ca şi relațiile intradialectale se stabilesc atât în planul expresiei, cât şi în planul conținutului.

Numeroase corespondențe dialectale la nivel lexico-semantic au la bază comunitatea semantică, o noțiune fiind redată prin cuvinte diferite în graiuri. Aceste cuvinte pot fi absolut diferite ca formă (*dovlecel – bostănel – tăbăcel*) sau se pot deosebi printr-un element de formare, de obicei prin afixe, morfemul radical rămânând acelaşi (*bostănel – bostănică – bostănaş*). În cazul în care complexe sonore diferite servesc la exprimarea aceleeaşi semnificații apare fenomenul „sinonimiei" (inter)dialectale. Considerăm termenul ***heteronimie*** mai potrivit pentru desemnarea fenomenului în cauză, deoarece avem de a face cu forme aparținând unor sisteme (graiuri) diferite.

Se întâmplă ca în anumite graiuri să nu existe un termen special pentru exprimarea noțiunii, aceasta fiind redată printr-o îmbinare liberă de cuvinte sau în mod descriptiv (*harbuzărie – loc cu harbuji*).

O altă serie de corespondențe se bazează pe comunitatea formei. În asemenea cazuri unui complex sonor în graiuri diferite îi corespund semnificații diferite (polisemie, omonimie) sau chiar opuse (enantiosemie). Cuvintele ce servesc la exprimarea unor noțiuni diferite în graiuri (*grumaz* – „gât", „omuşor", „ceafă"…) intră în relații de corespondență în planul expresiei cu cuvintele având aceeaşi semnificație (*grumaz – gât, grumaz – omuşor, grumaz – ceafă*…).

O altă particularitate a structurii lexicului dialectal este faptul că opozițiile dialectale se stabilesc nu doar între cuvintele diferitelor graiuri (*ficat – maieră neagră, plămâni – maieră albă*), ci şi între relațiile lexico-semantice în care se află cuvintele în graiuri la nivel de microstructuri (*ficat*/ *plămâni – maieră neagră*/ *maieră albă*). Acest fenomen poate fi identificat la citirea corelată a hărților.

În unele situații se atestă „corespondențe între ceva şi „zero" [2, p. 109], mai bine zis, lipsa de corespondente pentru o serie de cuvinte sau existența unor corespondențe parțiale. La baza acestor fenomene stau cauze extralingvistice legate de diversitatea condițiilor naturale, deosebirile etnografice, diferența în reprezentarea şi segmentarea realității. Unele cuvinte au o întrebuințare limitată la un anumit teritoriu, iar prezența lor în vocabularul vorbitorilor este determinată de existența obiectului desemnat: pe o parte a teritoriului există realia şi, respectiv, denumirea ei, pe o altă parte a teritoriului realia lipseşte, prin urmare lipseşte şi denumirea. În acest caz corelația lingvistică nu se poate realiza. În unele graiuri există denumiri pentru noțiuni generale, în altele – pentru noțiuni particulare, iar în cel de-al treilea grup – şi pentru cele generale, şi pentru cele particulare.

Din analiza lexicului dialectal rezultă o mai mare complexitate a sa în raport cu lexicul comun, deoarece rețeaua de relații ce se stabilesc între unitățile lexicale dialectale formează o configurație spațială de nivel superior. Un alt fapt ce trebuie menționat este că lexicul dialectal se pretează mai mult unui studiu onomasiologic, deoarece corespondențele

BDD-A6606 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:28 UTC)

în planul expresiei sunt mult mai numeroase decât cele din planul conținutului [3, p. 216] şi „impresionează îndeosebi prin bogăția şi diversitatea lor" [4, p. 26]. Chiar dacă unor termeni le corespund, din punct de vedere teritorial, arii extinse, iar altora – arii mici sau doar localități izolate, rolul lor în structura limbii este la fel de important. Studiile de lexicologie dialectală se axează de obicei pe analiza onomasiologică în cadrul unor câmpuri conceptuale sau lexico-semantice. Prin compararea aceluiaşi câmp în două sau mai multe graiuri/ dialecte se stabilesc diferențele în redarea aceleiaşi realități extralingvistice şi în evidențierea unor aspecte, care par pertinente pentru fiecare grai/dialect ca dovadă a diferențelor în conceperea şi segmentarea realității. Astfel se pune în lumină specificul lexicului dialectal.

Referințe bibliografice

1. Boris Cazacu. *Lexicul dacoromân*. (Trăsături specifice şi arii lexicale). În: Boris Cazacu. Studii de dialectologie română. Bucureşti, 1966.

2. Eugen Coşeriu. *Lingvistică din perspectivă spațială şi antropologică*. – Chişinău, 1994.

3. *Русская диалектология*. / Под редакцией Р. И. Аванесова и В. Г. Орловой. – Москва, второе издание, 1965.

4. Vasile Pavel. *Terminologia agricolă moldovenească*. – Chişinău, 1973.

Institutul de Filologie
(Chişinău)

BDD-A6606 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:28 UTC)